

sporočal njen član, prof. Elio Apih. Dr. Nevenki Troha je bil tak napotek le potrdilo, saj je bilo njeno raziskovalno delo utemeljeno z dejstvi in ne z močnimi besedami že od samega začetka dalje.

Branko Marušič

Jože Prinčič – šestdesetletnik

V letošnjem poletju (24. julija) je dr. Jože Prinčič dopolnil šestdeset let. Prav jubileji so točke, ko se velja nekoliko zaustaviti in se zamisliti nad preteklim časom. Zamisliti se nad preteklo življenjsko potjo in nad opravljenim delom. Jože Prinčič je zvesti preučevalec in interpret ekonomskih procesov in prav gotovo tudi eden od najbolj izpostavljenih zgodovinarjev povojnega obdobja. V njegovem primeru z lahkoto zapišem, da je njegovo mesto znotraj historiografije jasno opredeljeno in vsebinsko povsem nedvoumno prepoznavno. Jože Prinčič prav gotovo sodi med zgodovinarje, ki so opredelili raziskovalne in vsebinske usmeritve v delu slovenskega zgodovinarstva. Danes v slovenskem prostoru nastopa tako rekoč istovetenje gospodarske zgodovine socialistične Slovenije z njegovim imenom. Da je do tega prišlo, je bilo potrebno ogromno energije, veliko jasno opredeljenih ciljev in življenjske premočrtnosti. Vsega tega Jožetu v dosedanjih šestdesetih letih ni manjkalo, prepričan pa sem, da bo tako tudi v prihodnosti. To izkušamo vsi, ki ga poznamo, saj je njegova samodiscipliniranost že skorajda pregovorna.

Jožetova pot v zgodovinarske vode se je začela kmalu po diplomi leta 1976 na oddelku za zgodovino na ljubljanski Filozofski fakulteti. Po kratkotrajnem poučevanju osnovnošolske zgodovine se je zaposlil v Arhivu Slovenije. Petletna arhivska služba ga je temeljito zaznamovala. Vsakdanji stik z množico dokumentov, z njihovim urejanjem, s spoznavanjem njihove izpovedne moči je Jožetu določil izhodiščne parametre njegovega raziskovalnega dela. Njegova raziskovalna pot pa se je začela na začetku leta 1984, ko je prešel na Inštitut za novejšo zgodovino in mu ostal zvest vse do današnjih dni. Jožetova pot po prihodu na inštitut je sledila običajni poti inštitutskega raziskovalca. Podiplomsko izobraževanje je prav tako nadaljeval na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je 1986 magistriral in nato leta 1991 tudi doktoriral. Pozneje je tam pridobil tudi vse znanstvene naslove do znanstvenega svetnika.

Jože Prinčič je na Inštitutu za novejšo zgodovino prevzel raziskovanje gospodarske zgodovine povojnega, socialističnega obdobja. Ne vse, raziskovalno delo so mu zamejili na neagrarni sektor. Torej je na neki način nastopil kot vzporednica Zdenku Čepiču, ki se je lotil raziskovalnega odstiranja agrarne problematike v letih po drugi svetovni vojni. Jožetu se je ponudila priložnost začeti pionirske raziskave gospodarskega razvoja v povojnem obdobju. To je obdobja, ki mu ne glede na dinamiko in globino družbenih sprememb do tedaj niso posvečali raziskovalne pozornosti. Obstajale so le enostranske interpretacije v stilu političnega aktivizma, historičnega pristopa je bilo bore malo. Šlo je za priložnost, kajti le malo je zgodovinarjev, ki se ne bi želeli podati v odkrivanje nečesa novega, ki bi imeli zadržke pred odpiranjem novega raziskovalnega področja. In novum je bil v obeh dimenzijah Jožetovega dela, tako s stališča gospodarske zgodovine kot s stališča časovne opredelitve. Vendar je na drugi strani obstajala tudi zadrega, vzorčnih študij ni bilo, postavljati je bilo treba temeljne metodološke, interpretativne in vsebinske usmeritve. Jože je bil postavljen v nevhvaležni položaj, vendar je zadrego presegel in ponujeno priložnost dodobra izkoristil.

Srečna okoliščina v teh razmerah je bila, da se je Jože lotil raziskovalnega dela v obdobju, ko je politični pritisk že popuščal. Za predhodna desetletja je bilo značilno, da je komunistična oblast po letu 1945 kazala nekaj nenaklonjenosti oziroma nerazumevanja za gospodarsko zgodovino. Ne samo na ideološki ravni, ko so morale biti v ospredju kolektivitete, temveč tudi na povsem praktični raziskovalno-prezentacijski ravni. Dejansko je podajala interpretacijski vzorec in »dovoljevala« zgodovinarjem, da ta okvir zapolnijo s primerno empirijo. V nasprotnem primeru je bilo zgodovinarjem hitro pripisano nerazumevanje »zakovitosti« lastnega dela in historičnega materializma. Zgodovinarji naj bi samo dali potrebno strokovno legitimacijo za neprikrito komunistično monopoliziranje zgodovinskega spomina.

Jožetu se zaradi političnih in družbenih sprememb s tovrstnimi omejitvami v raziskovalnem delu ni bilo treba ubadati. Vso svoje energijo, in te ni bilo malo, je usmeril v intenzivno raziskovalno delo. Postavil si je temeljni cilj: čimprejšnjo rekonstrukcijo historične gospodarsko-politične dinamike druge polovice dvajsetega stoletja. Na podlagi teh vzpostavljenih kontur, koordinatnih mejnikov časa in prostora, vsebine in kronologije, pa nadaljevati globinske študije posameznih gospodarskih pojavov. Jože je dosledno ostal na tej poti vse do današnjih dni. Njegova bibliografija več kot očitno priča o tej dvojnosti njegovega raziskovalnega dela. K temu je treba pridružiti še dodatni poudarek, to je jugoslovansko dimenzijo. Ni podlegel skušnjavi interpretacije slovenske zgodovine iz slovenskega prostora samega, nasprotno, slovensko gospodarsko zgodovino je vedno videl v jugoslovanskem kontekstu, v okviru determinant jugoslovanskega političnega in ekonomskega prostora. Na ravni periodizacije je Jože prevzel pojmovno opredelitev časa, ki ga je izoblikovalo sočasno aktualnopolitično besedišče oziroma dinamika političnega razvoja. Na prvi pogled presenetljivo, vendar smotrno, saj so zaradi zasnove komunistične gospodarske ureditve kot v prvi vrsti političnega sistema politična poimenovanja izražala tudi novo vsebino gospodarskih procesov. Jožetov prispevek je v vsebinskem smislu, v smislu odpiranja novih raziskovalnih področij, gotovo zelo pomemben.

Namensko usmerjanje vse energije v uresničitev ambicioznega raziskovalnega načrta je potekalo v najboljši navadi tradicionalnega zgodovinarskega konceptualnega in metodološkega vzorca, v diseminacijskem pogledu pa z uporabo pozitivističnega pristopa. Izdatna dokumentiranost je temeljna odlika Jožetovih bibliografskih enot. Za pregledovanje arhivskega gradiva v ljubljanskih ali beograjskih arhivih mu ni bilo nikoli žal časa. Nemalokrat je oral ledino in pregledoval fonde, ki so bili do tedaj nedotaknjeni in povsem neurejeni, brez kakršnih koli, niti osnovnih arhivskih pripomočkov. A Jožetu to ni jemalo poguma, kot bi ga marsikomu od nas. Sistematično je vztrajal dolga leta in vsaj v Ljubljani pregledal vse gospodarske in njim vsebinsko sorodne arhivske fonde za čas druge polovice dvajsetega stoletja. K temu pa je pridruževal tudi vse drugo nujno gradivo, po navadi znatno laže dostopno. Zaradi tega so njegove analize in interpretacije empirično izjemno dobro podprte, njegove razprave pa za poznavalce tudi pravi vir informacij, navodil in sledi k dodatnim podatkovnim virom, kar jim zagotavlja trajnejšo vrednost.

Kritična presoja Jožetovih objav več kot nazorno izpostavlja očitno naraščanje kakovosti njegovega raziskovalnega dela in rezultatov tega dela. Ni moč prezreti rasti interpretativne moči ali bolje rečeno zorenja Jožeta kot zgodovinarja. Z življenjskimi in raziskovalnimi izkušnjami so nastopale spremembe v konceptualizacijah in tematizacijah raziskovalnih vprašanj, kar se je navzven opazilo s premikom od osnovnega izhodišča rekonstrukcije k poglobljenim in sintetičnim interpretacijam. Že predelani in novi viri so mu z drugačnim branjem odkrivali nove in drugačne pomenske dimenzije socialistične ekonomske ureditve in procesov samih.

Njegova bibliografija obsega več kot 200 bibliografskih enot. Toda struktura bibliografije po pomenu presega številčne vrednosti. V bibliografiji so prevladujoče prisotne tri kategorije: izvorni znanstveni članki, poglavja v monografijah in avtorske monografije. Se pravi enote, ki so med zgodovinarji najbolj cenjene. Čutim tudi dolžnost, da kot dodatni poudarek še posebej izpostavim dve točki, ki nista ravno pogosti v slovenskem zgodovinopisju. Eno je vztrajanje na osnovi humanistične tradicije. To je na znanstvenih in strokovnih monografijah kot temeljnem komunikacijskem orodju zgodovinarja, ki mu omogoča podati celovito interpretacijo gospodarstva nekega obdobja v vsej kompleksnosti. Druga Jožetova lastnost je njegova pripravljenost na sodelovanje z drugimi kolegi. Vedno je bil pripravljen na strokovni dialog, na prenašanje in pridobivanje znanja, ki ga interakcija ob znanstvenem delu na skupnem raziskovalnem problemu z različnih izhodišč prinaša s seboj. Resda je vsako sodelovanje terjalo nekaj prilaganja, vendar Jožetu to ni bilo težko. Prej nasprotno, sodelovanja se je zmeraj iskreno veselil. Vsako sodelovanje je pomenilo konceptualni in tematski odmik od njegove začrtane poti, hkrati pa je vsebinsko dopolnilo njegovo siceršnje delo.

Jožetovo znanstvenoraziskovalno delo v nadaljevanju predstavljam na primeru nekaj njegovih monografij, ki so izjemno velik opus in njihovo zaporedno branje pokriva celoto gospodarskega razvoja Slovenije od konca druge svetovne vojne do velike transformacije družbe in ekonomije na začetku devetdesetih let 20. stoletja. Hkrati te monografije, po moji presoji, pomenijo tudi prelomne točke Jožetovih

konceptualizacij raziskovalnih postopkov, opredelitve raziskovalnih vprašanj in interpretacijskih načinov. Vsaka njegova knjiga je pomenila »pozgodovinenje« časovnih obdobij ali pojavov, ki jih je analiziral v njih. Vsekakor gre za opus, ki je na področju novejših zgodovine oz. natančneje gospodarske zgodovine v slovenskem prostoru izjemen.

Izdatneje je Jože opozoril nase z magistrsko in doktorsko nalogo. V obeh delih je slovenski strokovni javnosti predstavil temeljne vsebine vzpostavljanja novega gospodarskega sistema po sovjetskem vzorcu v prvem desetletju po drugi svetovni vojni. Predelana disertacija je nato leta 1992 izšla pod naslovom Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Z izdajo Virov za nacionalizacijo industrijskih podjetij po 2. svetovni vojni, ki jih je zbral v sodelovanju z Marušo Zagradnik in Marjanom Zupančičem, pri čemer je bil Jožetov delež prevladujoč, je odmevno posegel v denacionalizacijske razprave in mnogim olajšal pot do vrnitve premoženja. S tretjo knjigo, Povojne nacionalizacije (1994), je dokumentacijo o nacionalizacijah postavil v širši družbenopolitični oziroma zgodovinski okvir. Skozi procese nacionalizacij, ki so pomenile konstitutivni element odpravljanja predvojne gospodarsko-socialne strukture in na to navezujočih se vrednot, je slikovito ilustriral zakrito plat graditve novega socialističnega gospodarskega sistema. Te tri knjige predstavljajo prvo etapo Jožetovega raziskovalnega dela. Potem je opazen premik k bolj zahtevnim raziskovalnim in interpretativnim načelom. Željo po rekonstrukciji, ki je temeljila na deskripciji, nadomesti analitična kompleksnost in pomenska strukturiranost. Prva v tem nizu je knjiga V začaranem krogu (1999), ki jo je Jože posvetil šestdesetim letom, postopnemu uvajanju gospodarskih reform in željam po novi in drugačni socialistični gospodarski ureditvi, kar se je razblinilo v težko spremenljivih političnih parametrih.

Zatem se je začela vrsta monografij, ki jih je Jože napisal v sodelovanju z drugimi kolegi. Najprej je bila na vrsti Zgodovina slovenskega bančništva (2000), ki sta jo napisala skupaj s podpisanim. Knjiga glede na tradicionalni pristop in interpretativni okvir iz sedemdesetih in osemdesetih let predstavlja večkratno novost. Bančništvo namreč z njegovo funkcijo finančnega posredništva postavlja v center gospodarskega mehanizma pri alokaciji sredstev znotraj nacionalne ekonomije. Argumentirano dokumentira tesno povezavo med dinamiko uspešnosti kapitalne akumulacije v bankah in pospešenim gospodarskim razvojem v celotnem obdobju 19. in 20. stoletja ne glede na tip družbene in gospodarske ureditve. Avtorja sta zajela problem bančništva v celovitosti, od začetnih skromnih oblik do funkcionalno zaokroženega bančnega sistema konec 20. stoletja, in tako presegla prevladujoči vzorec. Bančno tematiko, vendar s povsem drugimi poudarki, sta avtorja nadaljevala tudi v knjigi o slovenskih bančnikih, Slovenski bančniki v zrcalu časa (2005). Predstavljenih je bilo več kot dvajset bančnih direktorjev, ki so vodili najpomembnejše bančne ustanove ali pa so bili kako drugače zaslužni za razvoj bančništva na Slovenskem. Monografija je predstavljala dvojno novost v slovenskem zgodovinopisju. Na eni strani je presegla klasično pojmovanje podjetništva kot aktivnega lastništva in vodenja določene gospodarske družbe in izpostavila vprašanje kakovosti struktur in tehnik upravljanja delniških družb ter kontekstov in

relacij med upravo in lastniki. Na drugi strani pa je problematizirala vlogo posameznika v gospodarskem življenju znotraj državne ekonomske pobude hierarhične komunistične ureditve. Zaradi drugega poudarka so bila ta vprašanja le nakazana in ne eksplicitno poudarjena. Vlogo posameznikov in stroke kot celote je Jože problematiziral tudi na primeru Zveze ekonomistov Slovenije (Zveza ekonomistov Slovenije v času in prostoru, 2001). Gre za monografijo, s katero je postavil v ospredje vlogo in položaj ekonomistov kot posebne intelektualne skupine, ki je od šestdesetih let dalje s poglobljanjem gospodarske krize, tako kot v drugih komunističnih državah, zaradi specifičnih znanj in postopnega nadomeščanja voluntarizma s strokovnostjo vedno bolj pridobivala na pomenu v očeh političnih voditeljev.

Zadnjima dvema desetletjema socialistične gospodarske ureditve je posvečena knjiga *Iz reforme v reformo* (2006), ki jo je Jože napisal skupaj z drugim dolgoletnim sodelavcem, ekonomistom Nevenom Borakom. Knjiga ponuja bralcu natančno izluščitev vzorca reformnega delovanja znotraj socialistične družbene in gospodarske ureditve. Obe obravnavani desetletji pričata o prizadevanju za dolgoročno gospodarsko in socialno ravnotežje, ki se zaradi ujetosti v zakonitosti socialističnega sistema nenehno odmika. Ne samo zaradi ideoloških in gospodarskih razlogov, temveč tudi zaradi velikih političnih napetosti, ki jih je porajala gospodarska in socialna raznorodnost države. Historična izkušnja v Vzhodni Evropi je pokazala, da socialističnih ureditev dolgoročno ni bilo mogoče reformirati. Tudi slovenska/jugoslovanska različica ni ponudila drugega sklepa. Avtorjema pa je kot prvima uspelo ta proces natančno kronološko in problemsko predstaviti na slovenskem primeru.

Po velikih makroekonomskih temah se je Jože v svojem raziskovalnem interesu spustil na nižjo, lokalno raven oziroma na raven posameznega gospodarskega subjekta. Kot raziskovalni pojav je definiral procesno dinamiko na ravni občine in socialističnega podjetja. Obe knjižni objavi je zasnoval kot dopolnitvi makroekonomskega pristopa, kot primer delovanja ekonomije na osnovni organizacijski lestvici, kot primer delovanja gospodarstva v vsakodnevni življenjski praksi. V prvem primeru se je lotil podjetja Plamen iz Krope (Tovarna vijakov Plamen Kropa, Vigenjc 7, 2007) in zelo natančno ponazoril mehanizme socialističnega gospodarjenja kot načina življenja v majhnem kolektivu in v majhni lokalni skupnosti. Tovrstni pristop je nadaljeval tudi s tematizacijo gospodarskega razvoja občine Postojna (*Postojna – upravno in gospodarsko središče*, 2009).

V Jožetovem opusu prav gotovo predstavlja mejnik knjiga *Biti direktor v času socializma* (2008). Knjiga je nastala v njegovem intenzivnem sodelovanju z etnologom Jurijem Fikfakom. Izhodiščna teza je bila, da izmed množice relevantnih interpretacij tranzicijske uspešnosti v Sloveniji izpostavijo strukture in tehnike vodenja in upravljanja, ki jih poosebijo v direktorjih uspešnih slovenskih podjetij od šestdesetih let dalje. Se pravi, da izpostavljajo pomen in vlogo osebne pobude, v osebah socialističnih direktorjev, za gospodarski razvoj večjih socialističnih podjetij in s tem ekonomije kot celote. V tem pogledu na področju zgodovinopisja taka izhodiščna namera gotovo predstavlja odmik od dosedanje diseminacijske prakse »kolektivistične« in »neosebne« procesne dinamike gospodarskega razvoja. Z izva-

janjem projekta in nastajanjem knjige se je Jožetu, ki je nosil levji delež projekta in prispeval večinski del besedila, ponudila priložnost, da obravnavo upravljanja slovenskih podjetij poglobi in s »poosebljenjem«¹ historičnega dogajanja tudi reinterpreтира, ko je v koncept socialistične ekonomije umestil vodilne posameznike z njihovimi miselnimi svetovi, predstavami, dilemami in negotovostmi systemskega okolja. Hkrati pa je dejavno izkoristil priložnost in sodelovanje z etnologom Fikfakom, kar je pripeljalo do obojestranskega oplemenitenja historičnega oziroma etnološkega metodološkega instrumentarija v smislu interdisciplinarnosti. Sicer redek, a hvalevreden pristop. Zato monografija prav gotovo predstavlja posrečen splet dveh disciplin, njunih metodološko-analitičnih prijemov. Rezultati so s preseganjem meja lastne discipline in vase zagledanih izhodišč gotovo onkraj mnogih pričakovanj. Pred nami je večdimenzijska in večpomenska analiza pojava socialističnega direktorja kot sloja ter kot posameznika s stališča vpetosti v okolje in pripisanih vlog na podlagi historične dokumentacije in samorefleksij posameznih socialističnih menedžerjev. Spoznanja, zbrana v tej knjigi, brez dvoma širijo meje dosedanjega interpretacijskega vzorca in dopolnjujejo podobo historične predstavitve socialistične ekonomije. Zato ni odveč zapis, da gre na ravni konceptualizacije in izvedbe za pomembno delo za historično stroko.

Zadnja do zdaj izdana monografija, Jože pa gotovo še ni napisal zadnje besede, je o Stanetu Kavčiču. Tudi ta knjiga je plod sodelovanja, tokrat zopet z enim od dolgoletnih sodelavcev in prijateljev, Božom Repetom. Avtorja sta v knjigi skozi politično biografijo Staneta Kavčiča predstavila prelomnost šestdesetih let, ko je socialistična oblast stala na razpotju smeri ekonomskega in družbenega razvoja. Iz njunega dela je očitno razpoznavni model družbenega upravljanja – politično avtoritarne, a ekonomsko in socialno razsvetljene oblastne elite, ki meritokratsko usmerja družbeni razvoj v okvirih omejitev socialistične ureditve. Knjiga se končuje s povsem enakim sporočilom kot knjigi *V začaranem krogu* in *Iz reforme v reformo: podvrženost družbenega in ekonomskega koordinacijskega mehanizma politični arbitrarnosti onemogoča kakršni koli več kot epizodni tek »pred časom«*, kot sta avtorja poudarila v podnaslovu.

Ob koncu želim opozoriti še na eno dimenzijo Jožetovega dela. Na sposobnost sintetiziranja obsežnih gospodarskih procesov v daljših časovnih obdobjih. Slovenska novejša zgodovina (2005) je več kot očiten dokaz. Da to spoznamo, je sicer potrebno nekaj truda, saj je zasnova monografije taka, da je dajala prednost ozkim političnim periodizacijam, kar je vodilo v vsebinsko drobitev predstavljenih gospodarsko-historičnih pojavov. Prav gotovo lahko Jože v tem pogledu s svojim znanjem in izkušnjami v prihodnosti prispeva še veliko več. Sam o tem nikakor ne dvomim, nasprotno: prepričan sem, da bo tako.

Preostane mi torej le še sklep, s katerim se pridružujem z najboljšim željam ob njegovi šestdesetletnici.

Žarko Lazarević